
Nieuwere stromingen van realisme in de theoretische economie ¹⁾

door

Prof. Dr. M. J. H. COBBENHAGEN

We leven in een tijdsperiode van een hernieuwde bezinning op in het verleden verkregen wetenschappelijke resultaten, van een herschatting en herinpassing van overgeleverde waarden in wetenschap en leven. Op elk gebied is dat proces aan de gang, ook op het economische: het is een typerend en steeds weer terugkerend verschijnsel in tijden, waarin dynamische krachten verhoogd, verdiept en verbreed werken. In de *praktijk* van het economische leven bemerkt men dan al spoedig, dat men niet meer uitkomt met de toepassing van economische gedragsregels, die op de feitelijke gegevens en opvattingen van een vroeger tijdperk zijn gebaseerd. De zuivere practicus, die zich tevreden heeft gesteld met het aanleren van concrete regels, van recepten, als men wil, en zich nooit heeft bezonnen op de algemene grondslagen en de feitelijke veronderstellingen, waarop die regels berustten, en die de concrete regel met de theoretische conclusie vereenzelvigde, is dan al gauw geneigd in zijn eigen verwarring te spreken van een failliet der economische wetenschap. Maar ook de zeer impulsieve naturen onder de wetenschapbeoefenaars laten zich soms verleiden tot dergelijke veel te algemene, sterk overdreven en dus onjuiste uitspraken. Ook al leiden veranderde inzichten en gewijzigde omstandigheden tot twijfel aan, misschien zelfs tot verwerping van tot dan toe aanvaarde en weinig of niet bestreden economische systemen, daarmee is de economische wetenschap nog niet tot ondergang gedoemd, noch ook machteloos geworden: ze wordt enkel gedrongen tot nieuwe, kritische bezinning. Wanneer deze dan ook onbevooroordeeld geschiedt, zal men spoedig ervaren, dat ook bij vernieuwing en verbetering der fundering tal van oude bouwstenen uitnemend bruikbaar zijn en blijven: dat tal

1) Uit de rede, gehouden op de zesde Landdag van het Nederlandse Economische Onderwijs.

van voorheen reeds verkregen inzichten en daarop gebouwde theorieën zich uitstekend verdragen met nieuwere inzichten en aanwinsten. Naast de originele, eenzijdig creatieve geesten der bouwers van nieuwere theorieën moesten steeds de critische, meer receptieve en op synthese gerichte denkers paraat zijn, om, al toetsende, de nieuwe gedachten harmonisch in te passen in de bij kritisch onderzoek van waarde gebleken oudere gedachten. Daardoor zou de verwarring worden voorkomen van de te sterk in contradictoire tegenstellingen denkende vernieuwers, die geneigd zijn hun systeem steeds weer te poneren als de negatie van een voorafgaand theoretisch stelsel en aldus met dit voorafgaande onverenigbaar. Bij zorgvuldige analyse van de positieve inhouden der geconstrueerde oude en nieuwe theorieën zou dan zeer dikwijls blijken, dat van een werkelijk contradictoire oppositie geen sprake is en veel elementen dier inhouden uitnemend verenigbaar zijn tot een synthetisch geheel. In de ontwikkeling van de theoretische economie zijn daarvan talrijke voorbeelden te vinden. Met het noemen van enkele zal ik echter volstaan. Ik noem dan in de eerste plaats den zo evenwichtigen syntheticus Alfred Marshall, die de scherpe tegenstelling, welke een der drie grote scheppers der subjectieve waardeleer, Stanley Jevons, accentueerde tussen de klassieke objectieve waardeleer en de toen nieuwe subjectieve waardeleer, tot juistere verhoudingen terugbracht en aan de objectieve en de subjectieve factoren beide hun plaats aanwees in de prijsvorming. Marshall's synthese, die Jevons' originele, maar eenzijdige leer op de voet volgde, behoedde de ontwikkeling der economie in Engeland voor nodeloze verwerping van het goede in de traditionele waardeleer. De huidige stand van de leer der prijsvorming bewijst, hoe juist Marshall's inzicht is geweest. Een ander voorbeeld. Onder de moderne schrijvers van economische handboeken bewijst Wolfgang Heller in zijn: *Theoretische Volkswirtschaftslehre*, hoe talrijke economische denkbeelden en constructies van Othmar Spann zeer goed kunnen worden ingebouwd in de oudere theorieën en deze verrijken en verdiepen, geheel in tegenstelling met Spann's eigen beweringen, dat zijn wetenschappelijk economisch systeem met het oude volkomen in tegenspraak is. De verschillen, die

er ongetwijfeld zijn, worden niet verdoezeld, maar tot de juiste proporties teruggebracht, zodat er klaarheid komt in de onderlinge verhouding, de verschilpunten op hun juiste plaats worden gezet en de vragen, die daaruit rijzen, beter kunnen worden onderscheiden en onderzocht. En daarmee is een grote dienst bewezen aan de economische wetenschap zelf, maar ook aan Spann, die in een geforceerd en zelf gewild isolement op de ontwikkeling der economische wetenschap niet die invloed kon uitoefenen, die aan zijn machtig kunnen geëvenredigd was. En, om ten slotte een voorbeeld aan te halen uit een gebied, dat ik verder niet in mijn beschouwing betrekken zal, de conjunctuurleer, bewijst het onlangs onder de auspiciën van de Volkenbond uitgegeven boek van Gottfried von Haberler, in de Franse uitgave getiteld: *Prospérité et dépression*, hoeveel gemeenschappelijks en verenigbaars te vinden is in de op het eerste gezicht zo uiteenlopende conjunctuurtheorieën. Nadat bij de bestudering en vergelijking der bestaande theorieën gebleken was, hoezeer deze elkaar konden aanvullen, is getracht een synthese op te bouwen, die, zoals de voorrede zegt, niet een verzameling is van verschillende meningen „doch „une théorie vivante et logique, quoique incomplète, sur la base de nos connaissances actuelles”. Juist door deze poging tot synthese is gebleken, wat nog aan onze kennis ontbreekt en waarop dus in de eerste plaats het toekomstig onderzoek dient te worden gericht. Zonder een oordeel te willen vellen over het resultaat van dit pogen, meen ik de poging zelf toch als voorbeeld te mogen stellen voor de weg, die men zal hebben te gaan in de opbouw der economische wetenschap. Het zou verkeerd zijn en overigens volkomen onmogelijk, om de originele denkers zelf te dwingen tot aanpassing aan de traditionele gedachten. Maar noodzakelijk is, dat naast hen werken de meer veelzijdige en tot synthese bekwame denkers, die de continuïteit van oud en nieuw weten te bewaren. Dan is er geen reden, om onder de vaak suggestieve gloed van nieuwe stelsels het waarheidsgehalte van oudere te verloochenen. Voor het vertrouwen in de groei der wetenschap, dat een noodzakelijk fundament is voor de zo nodige geestdrift bij een moeitevol werk, is die overtuiging van wezenlijke betekenis.

Dat alles vraag ik u te bedenken, wanneer ik u enkele nieuwere grote stromingen in de theoretische economie voor de geest ga roepen.

Indien ik de stromingen, die ik in de theoretische economie meen te kunnen aanwijzen, met enkele woorden zou moeten samenvatten, dan zou ik zeggen, dat er een grote en groeiende drang is naar meer realistische beschouwingen en het streven om de economische vraagstukken binnen het maatschappelijk kader en onder de werking der sociale krachten te bestuderen.

De drang naar meer realisme in de theoretische economie, zowel in haar uitgangspunt als in haar doelstelling, dateert, wat de moderne tijd betreft, reeds van de eerste jaren dezer eeuw. A. C. Pigou, de opvolger van den groten Marshall in Cambridge, voerde in zijn inaugurale rede in 1908 het pleidooi voor „realistic economics, the interest of which is concentrated upon the world known in experience”; in Frankrijk bestond B. Lavergne in zijn: *La Théorie des Marchés économiques* (1910) het stoutmoedige stuk de in de theorie zo hoog verheven vrije-concurrentie-hypothese als irreëel en nodeloos af te wijzen, terwijl in ons land te zelfder tijd J. A. Veraart in zijn „Arbeidsloon” zijn tot op heden voortgezette strijd begon voor een meer realistische beschouwingwijze. Hoewel de problemen van economische aard tijdens en onmiddellijk na de jaren van de wereldoorlog mede hielpen, om de drang naar meer realisme te vergroten, duurde het toch nog ettelijke jaren, voordat de theoretisch-economische litteratuur resultaten in die richting vertoonde. Maar sinds een klein tiental jaren is de realistische stroming in steeds sterkere mate doorgebroken. Ongetwijfeld hebben hier meer oorzaken samengewerkt. Tegenover de grote en de talrijke problemen, die aan de wereld ter oplossing werden voorgeworpen, leek het theoretisch apparaat, omhuld als het was met te ver gaande abstracties, wel zeer ver verwijderd van het werkelijke economische leven en eigenlijk te mooi van geslotenheid, om levenswaar te zijn. En bij onderzoek bleek dan ook wel, dat zowel in de constructie van de doelstelling als in de vooropstellingen, die het uitgangspunt omgaven, te weinig was van een nieuwe tijd. De veronder-

stellingen van de oude theorie, zoals die van de geheel vrije concurrentie tussen de individuen, zowel nationaal als internationaal, en de daarin opgesloten vrije beweeglijkheid der productiefactoren in gehoorzaamheid aan een scherp werkend prijzenmechanisme bleken deels innerlijk onmogelijk te zijn en deels in strijd met de concrete werkelijkheid. De poging om sommige afwijkingen tussen concrete werkelijkheid en vrije-concurrentie-hypothese als tijdelijke wrijvingsverschijnselen van niet-wezenlijke aard te verklaren, kon bij verificatie met de werkelijkheid niet meer worden volgehouden. De sterke concentratievorming in het bedrijfsleven, die steeds meer toenam, zodat in 1936 in 22 landen kartelwetgevingen bestonden, maakte de veronderstelling van de vrije prijsvorming door individuele concurrentie steeds meer irreëel en voor een verklaring der nieuwe werkelijkheid onbruikbaar. Het onder de drang der techniek groeiende vaste kapitaal in de ondernemingen en de daarmee gepaard gaande kosten- en afzetpolitiek der ondernemingen, een verschijnsel, dat door de zich snel ontwikkelde bedrijfshuishoudkunde onder de aandacht werd gebracht, de toeneming van de verbonden productie, de discriminering van de vraag op grond ener zorgvuldige marktanalyse, de differentiëring van de prijzen, de bemoeiing van de overheid met de prijzen, brachten te weeg, dat de reactie op een verhoogde of verlaagde prijs soms geheel anders was, dan de oudere theorie zich deze had voorgesteld. Zo zouden nog meer trekken in het economisch beeld der maatschappij kunnen worden opgesomd, die in het beeld, dat de oudere theorie ontleend had aan de maatschappij van de 19e eeuw, ofwel niet voorkwamen ofwel van zo weinig betekenis waren of geacht werden, dat ze konden worden verwaarloosd. Thans echter bleek, dat de nieuwe trekken of de quantitative groei van reeds vroeger, maar dan in mindere mate, aanwezige trekken het beeld der maatschappij diepgaand hadden gewijzigd. Zo groeide het inzicht, dat de oude opvatting, die de werkelijke maatschappij meende te kunnen benaderen door de hypothese van de geheel vrije individuele concurrentie enerzijds en de hypothese van het absolute monopolie anderzijds, niet juist kon zijn; groeide het inzicht, dat de abstracties, die deze hypothesen noodzakelijkerwijze in-

hielden, aan het wezen der nieuwe werkelijkheid afbreuk deden en derhalve nooit konden leiden tot het begrijpen dier werkelijkheid; groeide het inzicht ten slotte, dat tussen de maatschappij-constructies, die met de contrasterende hypothesen van vrije concurrentie en monopolie waren opgebouwd nog andere reeds verwerkelijkte en economisch mogelijke tussenvormen gelegen waren met een specifiek eigen aard, die onder eigen veronderstellingen moesten worden bestudeerd. In de boeken van Joan Robinson en Edward Chamberlin vindt de theorie van de „monopolistic competition”, zoals Chamberlin zijn boek heeft geheten, dan ook reeds een begin van bestudering. Door de erkenning van de economische mengvorm als een maatschappij-constructie van geheel eigen aard wordt aan de economie een belangwekkend nieuw studiegebied toegevoegd en is de economische studie weer realistischer geworden, of als men wil, in een nieuwe vorm tot haar oorspronkelijk realisme teruggekeerd. Want met hoeveel abstracties de klassieken ook hebben gewerkt en moesten werken, om het wezenlijke van het bijkomstige te kunnen onderscheiden, het is toch duidelijk, dat hun bij hun beschouwingen de maatschappij van hun tijd, het begin der 19e eeuw, voor de geest heeft gestaan, wier opkomende tendenties zij zo ver in de toekomst projecteerden, dat zij er een te absolute waarde aan toekenden.

Het relatieve in deze beschouwingen te hebben aange-
wezen en de historische bepaaldheid der conclusies te
hebben betoogd, is de verdienste der jongere historische
school vooral, die tegen het einde der 19e eeuw onder
leiding van G. von Schmoller ontstond en die een nieuwe
voortzetting heeft gevonden bij sommige aanhangers der
Amerikaanse institutionele school, die echter te gediffe-
rentieerd is, om in de eigenlijke zin een school te mogen
heten. Nadat de overdrijvingen der historische school tot
juiste verhoudingen zijn teruggebracht, is deze belangrijke
winst overgebleven, dat de invloed der historische factoren
op de economische verschijnselen wordt erkend en dat de
zgn. economische wettelijkheden ontdaan zijn van hun te
absoluut karakter en dat ook deze thans worden gezien
als wettelijkheden van eigen aard en niet langer worden

vereenzelvigd met een strikte natuurwettelijkheid. De opvatting van het economisch verschijnsel als een verschijnsel sui generis is andermaal een bewijs van het groeiende realisme in de economische wetenschap. Tot welke belangrijke consequenties deze opvatting leidt bij de formulering en de inhoudsbepaling van de begrippen, waarmee de economie werkt, leert o.a. het belangrijke boek van W. Mitscherlich: Die Lehre von den beweglichen und starren Begriffen, dat het vorige jaar verscheen. Deze schrijver, die onder meer ook bekend is door zijn „Sozialstufenlehre“, rekent de economische begrippen onder de „bewegliche“, dat zijn begrippen, welke een althans gedeeltelijk veranderlijke inhoud hebben, wijl deze inhoud voor een gedeelte afhankelijk is van een door de feitelijke omstandigheden en menselijke opvattingen zich wijzigende realiteit.

Onder de oorzaken, die de algemene theoretische economie naar meer realisme hebben gestuwd, moet ongetwijfeld ook gerekend worden de ontwikkeling van een der jongste takken der economische wetenschap, de bedrijfshuishoudkunde. Dank aan het contact, dat de wetenschappelijke beoefenaars der bedrijfshuishoudkunde, in het bijzonder in ons land, hebben weten te bewaren met de algemene economie, is door hun werk het inzicht in de voorwaarden, die het aanbod en dus mede der prijsvorming beheersen, veel reëler geworden, dan het zonder hun werk zou zijn, al moet tegelijkertijd worden erkend, dat de theoretische economie van de resultaten van dat werk veel meer had kunnen profiteren, dan zij deed.

De drang naar meer realisme is echter niet blijven staan bij de betere observering der feitelijke verschijnselen en der daarin optredende veranderingen, hij heeft ook den economist voortgestuwd naar de opsporing van een *diepere* onder de verschijnselen gelegen realiteit. Ook al volgen niet allen deze weg en menen nog velen niet verder te kunnen gaan dan de uiterlijk waarneembare verschijnselen en hun zichtbare verbanden, anderen menen, dat het uiterlijk waarneembare de uitdrukkingsvorm is van een dieper gelegen, niet onmiddellijk tastbare, maar toch zeer wezenlijke realiteit. Of men tot deze diepere realiteit zal pogen

door te dringen, hangt mede af van het ken­critisch uitgangspunt, dat de wetenschapsbeoefenaar inneemt. Zoals in de wetenschap bijna algemeen het geval was, heeft in de tweede helft van de 19e eeuw het positivisme, d.i. de opvatting, dat alleen het uiterlijk waarneembare kenbaar zou zijn en dat de menselijke geest niet in het wezen der dingen zou kunnen doordringen, ook bij de econo­misten overheerst. Ook daarin is een belangrijke kentering gekomen.